

Nr 162.

Ankom till riksdagens kansli den 16 maj 1930 kl. 2 e. m.

Utlåtande i anledning av väckta motioner om anslag till anordnande av en företagsräkning.

(3:e avd.)

Uti två likalydande, till statsutskottets förberedande behandling hänvisade motioner väckta, den ena inom första kammaren, nr 44, av herrar *Hj. von Sydow* och *A. Thorberg* samt den andra inom andra kammaren, nr 78, av herrar *C. Carleson* och *B. G. Prytz*, har, under hänvisning till ett av kommerskollegium framlagt förslag i ärendet, hemställts, att riksdagen måtte för anordnande av en företagsräkning i huvudsaklig överensstämmelse med av kommerskollegium framlagd plan för budgetåret 1930/1931 anvisa ett extra reservationsanslag av 65,000 kronor.

Till stöd för sitt förslag hava motionärerna anfört följande:

»Av kommerskollegium har i samråd med socialstyrelsen och statistiska centralbyrån ingivits utredning och förslag angående anordnandet under 1931 av en företagsräkning, vilken skrivelse bilägges denna motion. Kommerskollegium har däri hemställt om äskande av medel för ändamålet å riksstaten för 1930/1931. Då framställningen emellertid icke upptagits i årets statsverksproposition, anse vi oss böra i denna ordning bringa densamma under riksdagens prövning.

I fråga om behovet av en företagsräkning, dess anordnande och kostnaderna för densamma få vi hänvisa till kommerskollegii bilagda framställning. Här må allenast ett par synpunkter understrykas.

Den bristande kännedomen om företagen, deras storlek, utrustning, verksamhet utgör den kanske mest kännbara luckan i vår näringsstatistik. Företagsräkningen utgör en ovärderlig komplettering av folkräkningen med självständiga uppgifter av stor praktisk betydelse. Den bör enligt sakkunniga myndigheters mening utföras i så nära anslutning som möjligt till folkräkningen. Skall den ske vid den planerade tidpunkten, september 1931, måste förberedelserna igångsättas redan före mantalsskrivningen i höst — en avsedd provundersökning torde för övrigt böra utföras under denna sommar. Det kan under sådana förhållanden icke vara rådligt att uppskjuta till nästa riksdag prövningen av denna anslagsfråga, då detta med all sannolikhet måste föra med sig ett framflyttande av företagsräkningen till ett senare år. Därmed skulle det betydande värde, som ligger i företagsräkningens och folkräkningens nära anslutning till varandra, förspillas.»

Den i motionen återopade skrivelsen är såsom bilaga fogad vid detta utlåtande.

Utskottets
yttrande.

Då gagnet av en företagsräkning, anordnad enligt det förslag, kommerskollegium framlagt och i motionerna åberopats, synes uppenbart och tidpunkten för vidtagande av förberedande åtgärder i samband med den stundande folkräkningen därjämte synes särskilt lämplig, anser sig utskottet — ehuru ett ärende av denna natur i regel bör undergå Kungl. Maj:ts prövning, innan det förelägges riksdagen — böra i så måtto biträda motionärernas hemställan, att utskottet tillstyrker, att medel för möjliggörande av uppgiftsinsamling enligt kommerskollegii förslag i samband med förberedelser till folkräkningen nu ställas till Kungl. Maj:ts förfogande. Medel torde ock till något mindre belopp böra tillhandahållas kommerskollegium för verkställande av andra förberedelser, som icke tåla uppskov. Det torde böra ankomma på Kungl. Maj:t att förordna om upphävande av gällande föreskrift om uppgiftsskyldighet för hantverk och handel. I övrigt förutsätter utskottet, att Kungl. Maj:t förelägger nästkommande års riksdag fullständigt förslag angående utförandet av företagsräkningen.

Vad beträffar det vid bifall till utskottets förslag för budgetåret 1930/1931 erforderliga anslaget, har detta synts utskottet böra bestämmas till 25,000 kronor och erhålla extra reservationsanslags karaktär.

Utskottet hemställer sålunda,

att riksdagen må i anledning av herrar von Sydows och Thorbergs samt herrar Carlesons och Prytz' förevarande motioner, I:44 och II:78, för *insamling av uppgifter och påbörjande av andra förberedande åtgärder i syfte att anordna en företagsräkning* i huvudsaklig överensstämmelse med av kommerskollegium avgivet förslag för budgetåret 1930/1931 under tionde huvudtiteln anvisa ett extra reservationsanslag av 25,000 kronor.

Stockholm den 16 maj 1930.

På statsutskottets vägnar:

S. H. KVARNZELIUS.

Vid förestående ärendes slutbehandling inom utskottet hava närvarit:

från första kammaren: herrar *S. H. Kvarnzelius, A. C. Lindblad, J. L. Widell, Olof Olsson, O. Bergqvist, N. J. M. Svensson* i Kompersmåla, *E. A. Lundell, C. I. Asplund, C. A. Carlsson* i Gävle, *J. G. Waller, K. E. Andersson* i Eliantorp och *K. A. W. Björck*;

från andra kammaren: herrar *A. Anderson* i Råstock, *C. R. Jansson* i Falun, *P. Nilsson* i Bonarp, *S. Bengtsson* i Norup, *L. J. Carlsson-Frosterud, P. M. Olsson* i Blädinge, *A. Åson Törnkvist* i Karlskrona, *E. J. Wigforss, J. Olofsson* i Digernäs, *S. Persson* i Fritorp, *O. E. F. Järte* och *G. Strindlund*.

Reservation

av herr *Strindlund*.

Bil.

Stockholm den 23 december 1929.

Till Konungen.

Genom nådig skrivelse den 14 juni 1929 har Eders Kungl. Maj:t uppdragit åt kommerskollegium att i samråd med statistiska centralbyrån och socialstyrelsen utarbета och inkomma med förslag till plan för anordnande av en företagsräkning inom olika näringsgrenar, dock under särskilt iakttagande av att kostnaderna för räkningen i största möjliga utsträckning begränsas. Efter i ärendet hållna överläggningar med representanter för Sveriges industriförbund, Sveriges hantverksorganisation, Stockholms handelskammare, Sveriges allmänna sjöfartsförening och den socialekonomiska vetenskapen får kollegium i samråd med nämnda båda ämbetsverk framlägga följande utredning och förslag i föreliggande fråga.

Anordnandet av en företagsräkning, beträffande vilken frågas tidigare behandling hänvisas till kommerskollegii underdåniga framställning i ämnet den 8 oktober 1928 samt statistiska centralbyråns och socialstyrelsens utlåtanden över nämnda framställning, äger som allmänt syftemål att åstadkomma en inventering av landets näringar med utgångspunkt från de särskilda företagen som grundläggande enheter. Medan folkräkningens yrkesstatistik behandlar själva *befolkningens* fördelning på olika huvudslag av verksamhet, har företagsräkningen sålunda till uppgift att klarlägga de inom skilda näringsgrenar förekommande *företagens* antal, verksamhetsart, rättsform (enskilda personer, aktiebolag, ekonomiska föreningar o. s. v.), personal, utrustning med mekanisk kraft m. m. Företagsräkningen utgör på detta sätt ett komplement till yrkesstatistiken, vilket är nödvändigt för varje djupare inblick i näringslivets organisation, byggnad och funktioner.

Nämnas må, att anordnandet av företagsräkningar ingår bland de grenar av ekonomisk statistik, som behandlas i 1928 års, av Sverige biträdda internationella konvention i Genève beträffande ekonomisk statistik. Enligt nämnda konvention skall en dylik räkning utföras beträffande jordbruket med binärningar om möjligt vart tionde år i enlighet med en av internationella lantbruksinstitutet i Rom utarbetad plan. Beträffande industriella och om möjligt kommersiella näringar skall ävenledes företagsräkning verkställas såvitt möjligt minst vart tionde år.

Då någon allmän företagsräkning hittills icke utförts i Sverige, saknas närmare erfarenheter rörande dess anordnande på lämpligaste och mest praktiska sätt. Vid planläggningen blir det därför nödvändigt att ingå på en noggrann prövning av frågans olika specialspörsmål under beaktande av såväl erfarenheterna vid liknande räkningar i utlandet som de särskilda förhållanden inom Sveriges näringsliv och förvaltning, vilka äro av betydelse för räkningens genomförande. De frågor, som äro att överväga, synas i huvudsak beröra: 1) räkningens omfattning, 2) sättet och tidpunkten för primärmaterialets insamling, 3) valet av räkneenhe-

ter, 4) primäruppgifternas innehåll och frågeformulärens avfattning, 5) materialets bearbetning och gruppering samt 6) de med räkningen förenade kostnaderna. Med avseende på nämnda olika huvudspörsmål får kollegium anföra följande.

I. Räkningens omfattning.

En allmän företagsräkning bör principiellt sett omfatta alla företag, som äro verksamma inom landets egentliga näringar, d. v. s. jord- och skogsbruk med binäringar, industri, hantverk, handel i vidsträckt bemärkelse samt transportväsen. I fråga om verksamhetsgrenar, som icke äga karaktären av näring i vanlig bemärkelse, såsom statlig och kommunal förvaltning, religionsvård (även frikyrklig), undervisningsväsende, försvarsväsende, fattig-, ålderdoms- och sjukvård, fångvård och annan social verksamhet samt s. k. fria yrken, såsom läkare, konstnärer, författare etc. hava utländska räkningar av ifrågavarande art gått mer eller mindre långt i begränsning. Den tyska räkningen 1925 medtog sålunda vissa kulturella och sociala yrkesgrenar, inom vilka kunde tänkas råda konkurrensförhållande mellan offentlig och enskild verksamhet, såsom t. ex. teater, musik, biografier, sport, yrkesundervisning, sjukhus, vård- och kuranstalter, veterinärväsen, sjukkassor m. m. Ungefär samma principer gällde vid 1929 års företagsräkning i Schweiz, varemot 1925 års danska räkning icke medtog anstalter och inrättningar för kulturella och sociala ändamål av nyssberörda slag. Av stat, kommuner och olika offentliga institutioner bedriven rörelse, fallande inom jordbruk, industri, handel, transportväsen etc., ha givetvis genomgående medtagits vid räkningarna.

Den danska räkningen var så till vida ofullständig, som jordbruket med binäringar icke omfattades av densamma, beroende på att man här redan ägde statistik, som ansågs i viss mån ersätta en företagsräkning. De tyska och schweiziska räkningarna avsågo däremot även jordbruket. För Sveriges vidkommande synes läget i viss mån likartat med förhållandena i Danmark. Beträffande jordbruket föreligger sålunda för det första en årlig skördestatistik med uppgifter om totalproduktionen av olika växtslag. Vidare förekomma allmänna jordbruksräkningar, den senaste avseende år 1927, på grundval av uppgifterna till fastighetstaxeringarna, genom vilka räkningar upplysning erhålles om antalet brukningsdelar av olika storleksklasser, arealens storlek och användning för olika växtslag samt husdjurens antal och fördelning på olika djurslag. Härtill komma vissa specialundersökningar, såsom en av lantbruksakademien föranställd representativ undersökning rörande den animaliska livsmedelsproduktionen på jordbruk av olika storlek samt undersökningar rörande jordbrukets produktionskostnader m. m.

I vår jordbruksstatistik saknas emellertid uppgifter rörande åtskilliga viktiga förhållanden, som en företagsräkning avser att belysa. Bland dessa må särskilt framhållas jordbruksföretagens personal, deras maskinella utrustning samt omfattningen och arten av förekommande binäringar. Frågan blir då, huruvida företagsräkningen för jordbruksstatistikens komplettering i berörda avseenden bör omfatta även jordbruket. Härvid synes böra tagas i betraktande, att jordbrukets inbegripande skulle medföra en mycket betydande kostnadsökning för räkningen. Enligt

1919 års jordbruksräkning utgjorde antalet brukningsdelar cirka 430,000, vilken siffra torde ge en föreställning om det omfattande arbete, som räkningen här skulle innebära. Icke minst torde själva insamlingen av de erforderliga primäruppgifterna bli förenad med stora kostnader, då det sannolikt skulle visa sig nödvändigt att, på sätt som är vanligt vid företagsräkningar i utlandet, för berörda ändamål upprätta en organisation av särskilda lokala medhjälpare (räknare). Jämte förhållandet, att en huvuddel av de uppgifter, som en företagsräkning avser att fylla, tillgodoses av redan befintlig statistik för jordbruket, tala alltså kostnads-skäl mot räkningens utsträckning till nämnda näringsgren. Härtill kommer, att enklare utvägar synas vara tänkbara för jordbruksstatistikens ifrågavarande komplettering, såsom t. ex. en utvidgning av de nuvarande jordbruksräkningarna eller eventuellt anordnandet av mera begränsade representativa lokalundersökningar.

Liksom jordbruket synes även skogsbruket, i den mån det gäller sådant i direkt förening med jordbruk, böra uteslutas från räkningen, enär någon separat redovisning beträffande skogsbruket å vanliga bondehemman o. d. icke som regel torde kunna ifrågasättas. Däremot bör det eftersträvas att vid räkningen få med det mera industrialiserade skogsbruket, d. v. s. utom kronoskogarna särskilt trävarubolagens och andra större skogsegendomars skogsbruk, då detta drives som särskild förvaltningsgren. Beträffande jordbrukets s. k. binärningar i övrigt synes företagsräkningen böra bli i möjligaste mån fullständig. Sålunda bör fisket inbegripas liksom även olika som bihantering till jordbruket drivna företag av industriell eller kommersiell art, såsom exempelvis sågverk, kvarnar, mejerier, handelsverksamhet o. s. v., i den mån rörelsen i fråga utgör särskild förvaltningsenhet. Sägverks- och kvarndrift m. m. enbart för husbehov bör alltså icke medräknas.

Förutom i fråga om jordbruket synes begränsning av företagsräkningen böra ske med avseende på sådana ovan omnämnda verksamhetsgrenar, vilka icke äga karaktären av näring i vanlig bemärkelse, såsom statlig och kommunal förvaltning, religionsvård, undervisningsväsende, försvarsväsende, fattig- och fångvård, inrättningar för kulturella och konstnärliga ändamål samt s. k. fria yrken, då fråga ej är om affärsföretag i form av exempelvis advokat-, arkitekt- och ingenjörbyråer o. d. Ett undantag från denna princip torde emellertid böra göras beträffande enskilda anstalter och hem för sjukvård och annan vårdverksamhet, vilka på grund av det intresse, som ur social synpunkt knyter sig till desamma, synas böra medtagas vid räkningen.

Någon begränsning av räkningen i så måtto, att de minsta företagen skulle uteslutas, är icke lämplig, då härigenom näringslivets omfattning och verksamhetsformer samt ekonomiska och sociala struktur bleve endast ofullständigt belysta. Räkningen bör alltså, såsom skett vid de senaste danska, tyska och schweiziska räkningarna, omfatta alla näringsföretag oberoende av storlek.

II. Sättet och tidpunkten för primärmaterialets insamling.

För uppnående av företagsräkningens syfte är en fullt effektiv metod för primäruppgifternas insamling självfallet av grundläggande betydelse. Vid de senaste tyska och schweiziska räkningarna förför man härutinnan på så sätt, att genom kommunalmyndigheternas försorg särskilda

räknare, var och en med sitt bestämt avgränsade distrikt, utsågos, vilka hade till uppgift att utdela och insamla frågeformulär samt att biträda de uppgiftsskyldiga med anvisningar och hjälp vid formulärens ifyllande. Vid den danska räkningen användes en enklare metod, i det kommunalmyndigheterna hade att upprätta namn- och adressförteckningar å de inom respektive kommuner befintliga företagen samt att med ledning av dessa distribuera och insamla frågeformulären. Förstberörda system med särskilda lokala räknare bör givetvis, effektivt genomfört, garantera ett fullständigt och kvalitativt gott primärmaterial. Å andra sidan innebär systemet en mycket tung och omständlig procedur, förenad med stora kostnader, därest de lokala medhjälparna ej kunna erhållas utan arvode. I Tyskland utbetalades från statens sida intet sådant arvode, utan det överlämnades åt kommunerna att bära eventuella kostnader i samband med materialinsamlingen, medan i Schweiz ett belopp av 6 centimer per invånare anvisades som bidrag till räknarnas gottgörelse.

Därest ett fullgott material kan såsom i Danmark anskaffas utan tillhjälp av en särskild lokalorganisation för ändamålet, vore detta ur kostnadssynpunkt givetvis ett föredraga. Det synes därför i första rummet böra undersökas, vilka möjligheter som härutinnan föreligga. Till grund för materialinsamlingen, d. v. s. distribuering av frågeformulär etc., skulle i så fall läggas särskilt upprättade namn- och adressförteckningar å samtliga företagare. Den enda fullständiga källa som erbjuder sig för upprättandet av sådana förteckningar, torde vara mantals- och taxeringslängderna. Det gäller alltså att undersöka, på vad sätt dessa skulle kunna utnyttjas för ifrågavarande ändamål.

I mantalslängderna upptagas som bekant hemmans och lägenheters jordeboksnamn, och -nummer samt mantal med angivande av där bosatta personers titel eller yrke, namn, födelseår och -dag, födelseort m. m. Uppgifterna avse alltså de levande personerna, varemot upplysning ofta ej erhålles om juridiska personer, som aktiebolag och andra bolag, ekonomiska föreningar, kommuner, sterbhus, konkursbo etc., annat än i den mån dessa äro ägare till fastighet. Om den stora grupp av företag, som drivas av juridiska personer, ge alltså mantalslängderna ingen fullständig kännedom. Även i fråga om företag, som drivas av enskilda personer, lämna berörda längder endast delvis klara uppgifter, beroende på den otydlighet som ofta vidlåder yrkesangivningen. Samma yrkesbeteckning användes nämligen i en mängd fall för såväl företagare som arbetare, t. ex. skomakare, skraddare, modist, chaufför, strykerska, sömmerska, tvätterska, bagerska, bagare, snickare, trädgårdsmästare, reparatör, smed, montör, åkare, målare, barberare, bokbindare, gårdfarihandlare, murare, konditor, stenhuggare, plåtslagare o. s. v. Vidare förekommer stundom, att näringsidkare upptagas under yrkesbenämningar, som icke ge någon antydan om deras företagarverksamhet, t. ex. rådman, konsul, gårdsägare, änkefru, hustru, kapten, vaktmästare, ombudsman, kamrer o. s. v. Genom jämförelse med inkomsttaxeringslängden kan visserligen i många fall avgöras, huruvida en person är företagare eller icke, men även här lämnas man ofta i ovisshet. Detta gäller för det första om alla de tveksamma fall, då personen i fråga icke finnes upptagen i taxeringslängden på den grund, att beskattningsbar inkomst saknats. Vidare möjliggöra icke heller taxeringslängderna en identifiering av vissa grupper juridiska personer, t. ex. enkla bolag och handelsbolag, då ju dessas inkomst taxeras

å de särskilda delägarna. Slutligen tillkommer, att även om inkomst för viss person finnes upptagen under rubriken »inkomst av rörelse eller yrke eller eljest», kan ingen slutsats dragas beträffande yrkets eller rörelsens art, när personens yrkesbenämning ej därom lämnar upplysning, varjämte inkomsten i fråga ju icke med säkerhet kan antagas alltid ha härflutit från företagarkerksamhet.

Av ovanstående torde framgå, att mantals- och taxeringslängderna icke utan vidare kunna läggas till grund för den förteckning över företagare, som erfordras till ledning för distributionen av företagsräkningens frågeformulär. En möjlighet att använda desamma för ifrågavarande ändamål föreligger visserligen på så sätt, att det kunde uppdragas åt mantalsskrivningsförrättare och kommunalombud att kommun- eller distriktsvis upprätta förteckningen, varvid förekommande oklarhet i uppgifterna kunde avhjälpas genom nämnda funktionärs lokal- och personkännedom. Denna utväg synes emellertid icke behöva tillgripas beträffande företagare, som använda främmande arbetskraft, ty dessa finnas redan nu upptagna i de förteckningar å arbetsgivare, som årligen uppgöras för riks-försäkringsanstaltens räkning i samband med mantalsskrivningarna. Ifrågavarande arbete utföres som regel av mantalsskrivningsförrättarna i egenskap av riks-försäkringsanstaltens ombud mot viss ersättning samt med utnyttjande av kommunalombudens lokalkännedom. Från anstaltens sida nedlägges mycket arbete på att få berörda förteckningar fullständiga och korrekta, vilket mål också år för år i allt högre grad uppnåts. För närvarande upptaga desamma cirka 470,000 arbetsgivare, varav cirka 50,000 med mera än 4 arbetare eller andra anställda. Beträffande företagare med främmande arbetskraft synes därför här, så vitt kan slutas av en preliminär undersökning, ett gott och värdefullt källmaterial föreligga.

Företagsräkningen skulle emellertid även omfatta företagare utan främmande arbetskraft, och för en förteckning över dessa synas särskilda åtgärder nödvändiga. Lämpligaste utvägen torde vara, om det genom samverkan mellan företagsräkningen och riks-försäkringsanstalten kunde ordnas så, att anstaltens mantalsombud mot någon mindre ersättning åtog sig att vid den mantalsskrivning, som äger rum närmast före företagsräkningen, komplettera den vanliga arbetsgivareförteckningen med en tilläggsförteckning över företagare utan främmande arbetskraft. Företagsräkningen kunde sedan grundas på berörda tilläggsförteckning i förening med utdrag ur arbetsgivareförteckningen beträffande där ingående företagare.

På ovan angivna väg skulle det alltså, så vitt för närvarande kan bedömas, vara möjligt att åstadkomma förteckningar å förefintliga företag, som i fråga om fullständighet torde få anses fylla ganska högt ställda anspråk. Det kan inskjutas, att ett system med särskilda räknare bland annat med hänsyn till landets stora utsträckning knappast synes erbjuda garanti för ett fullständigare material. Om man alltså skulle använda sig av ovan berörda förteckningar, blir närmast frågan, åt vems deras upprättande skulle uppdragas. I fråga om företagare utan främmande arbetskraft hänvisas härvid till vad ovan redan anförts. Beträffande företagare med främmande arbetskraft kan man tänka sig, att de behövliga utdragen ur riks-försäkringsanstaltens arbetsgivareförteckningar utföras antingen av anstaltens mantalsombud mot viss ersättning eller

också av företagsräkningens egen personal. För full enhetlighets vinnande och med hänsyn till vikten av att berörda förteckningar effektivt utnyttjas synes det senare alternativet böra äga företräde.

Nu får emellertid observeras, att förteckningarna för att fylla sitt ändamål måste vara i möjligaste mån aktuella vid räkningens verkställande. I berörda hänseende äro vissa brister givetvis för handen, då dessa icke kunna föreligga förr än ganska lång tid efter de från 15 november till årets slut pågående mantalsskrivningarna. Särskilt gäller detta förteckningarna över företag med främmande arbetskraft. Arbetsgivareförteckningarna, varå dessa skulle grundas, skola sålunda insändas till riksförsäkringsanstalten i allmänhet först den 1 maj (för vissa städer den 1 april). Därest arbetet med utdrag av däri upptagna företagare omedelbart kan taga sin början, bör förteckningen i denna del kunna föreligga färdig någon gång i juli månad, d. v. s. ungefär ett halvt år efter mantalsskrivningen. Förteckningarna över företagare utan främmande arbetskraft böra kunna ställas till företagsräkningens förfogande någon kortare tid efter mantalsskrivningens avslutande. För att avhjälpa bristerna i förteckningarnas aktualitet torde det, vid sidan av genomgång av anmälningar till aktiebolags- och handelsregistren m. m., vara lämpligt att före räkningstillfället översända desamma till mantalsskrivningsförrättare och kommunalombud i och för justering, vilket arbete torde kunna avslutas med augusti månad.

Om man väljer ovan skisserade metod, blir bestämmandet av tidpunkten för själva räknematerialets insamling tydligen beroende av de angivna förberedande procedurerna. Tänker man sig dessa avslutade ungefär med augusti, skulle således räkningen tidigast kunna företagas någon dag i september. I själva verket torde nämnda månad också från olika synpunkter vara en mycket lämplig tid. Sommarledigheterna äro då avslutade, och såväl företagare som arbetare befinna sig i stort sett på sina respektive arbetsplatser. Verksamheten är vidare i full gång även inom flertalet säsongnäringar med åtföljande relativt obetydlig omflyttning av arbetskraft mellan skilda näringar. Tilläggas kan, att de senaste räkningarna i Danmark, Tyskland och Schweiz varit förlagda till ungefär likartade tidpunkter, nämligen respektive den 15 juli, 16 juni och 22 augusti. Därest beslut om företagsräkningen fattades vid 1930 års riksdag, kunde arbetet å förteckningarna påbörjas vid samma års mantalsskrivning samt själva räkningen avhållas i september 1931.

Räknematerialets insamling synes närmast böra uppdragas åt lokalmyndigheterna, d. v. s. magistrater, stadsstyrelser och landsfiskaler. För ändamålet böra dessa, sedan de tidigare förberetts på saken, några dagar före räkningstillfället tillställas behövliga instruktioner och formulär jämte namn- och adressförteckning å respektive förvaltningsområdets företagare.

Slutligen må framhållas, att frågan om det källmaterial, varur uppgifterna å förekommande företag skulle hämtas, är av den grundläggande betydelse för räkningens fullständighet, att en noggrann undersökning på denna punkt med nödvändighet kräves före arbetets igångsättande. En lämplig utväg synes härvid vara att låta räkningen föregås av en provundersökning i exempelvis en stads- och en landskommun, varigenom tillförlitligheten av arbetsgivareförteckningarna, med tilläggsförteckningar över företagare utan främmande arbetskraft kunde effektivt undersökas.

Sådan undersökning torde vara särskilt behövlig med avseende på storstäderna. En provundersökning skulle dessutom vara av stor betydelse för klarläggande av många andra svårigheter och problem i samband med räkningens genomförande, vilket klarläggande synes desto behövligare, som ju äldre erfarenheter å området saknas. För att den med provundersökningen åsyftade erfarenheten skall bli så allsidig som möjligt, torde undersökningen böra avse även jordbruket.

III. Valet av räkneenheter.

En fråga av stor principiell och praktisk betydelse är, vilket slag av företagsenheter som bör läggas till grund för räkningen. Man kan i huvudsak tänka sig tre olika enhetsbegrepp, användbara som räkneenheter, nämligen a) varje firma, d. v. s. all verksamhet som drives under ett och samma firmanamn respektive av en och samma företagare, b) varje lokalt avgränsad driftsenhet eller arbetsställe och c) de s. k. tekniska enheterna eller företagens å skilda produktionsstadier arbetande avdelningar. Ifråga om valet av det ena eller andra slaget av enheter som utgångspunkt har förfarandet i utlandet varit växlande. Vid de äldre tyska företagsräkningarna liksom vid den senaste danska utgick man från de tekniska enheterna, medan 1925 års tyska och 1929 års schweiziska räkning bygga på den lokala driftsenheten eller arbetsstället som grundenhet. Den högre enheten, firman, framkommer genom sammanförande av alla av samma firma eller företagare drivna arbetsställen.

En redovisning på grundval av de tekniska enheterna förutsätter, att varje kombinerad anläggning, t. ex. en textilfabrik med spinneri, väveri, färgeri, appreturverk eller ett järnverk med masugnar, bessemerverk, martinverk, grov-, medium- och finvalsverk, hammarsmedja, gjuteri och mekanisk verkstad, ifyller ett frågeformulär för var och en av de olika avdelningarna. Då arbetet med uppgifterna härigenom ökas och kompliceras, synes det sannolikt, att företagen skola frestas att lämna en mera summarisk redovisning, än som är förenligt med principens fulla genomförande, vilket dessutom kan motiveras av att gränsen mellan enheterna ofta är obestämd, samtidigt som själva enhetsbegreppet inom åtskilliga verksamheter kan synas oklart och svävande. Det blir av nämnda anledningar ej sällan beroende på rent godtyckliga synpunkter, huru många tekniska enheter som redovisas, och även med de mest ingående instruktioner kan ingen garanti erhållas för att enhetliga redovisningsgrunder komma till användning. Det framgår också av meddelanden rörande den danska räkningen, att ifrågavarande system medfört stora svårigheter. I ett mycket stort antal fall erhöles sålunda ingen uppdelning på tekniska enheter, varför det blev nödvändigt att i samband med materialets bearbetning söka få en uppdelning till stånd, varvid ej sällan sannolikhetsberäkningar och konstruktiva metoder måste tillgripas.

Av ovan antydda skäl synes det mest praktiskt att såsom i Tyskland och Schweiz anknyta räkningen till de lokala driftsenheterna eller arbetsställena såsom grundenheter. Sagda förfarande överensstämmer också med det för industri- och bergverksstatistiken gällande redovisnings sättet. Å andra sidan måste givetvis sådana uppgifter inhämtas, att en bearbetning kan lämna upplysning beträffande såväl tekniska enheter som firmor, då räkningen i annat fall icke skulle fylla moderna anspråk

ifråga om åskådliggörandet av näringslivets inre struktur. Det blir anledning att närmare ingå på denna fråga i samband med behandlingen av frågeformulärens innehåll.

IV. *Primäruppgifternas innehåll och frågeformulärets avfattning.*

Vid de danska, tyska och schweiziska företagsräkningarna har för andra näringar än jordbruket använts ett enda gemensamt frågeformulär. Metoden äger den fördelen, att materialinsamlingen som helhet förenklas, men utesluter givetvis ett inträngande i olika företagsgrenars egenart, då frågeställningen måste vara så allmänt avfattad, att den kan anpassas på alla slag av företagare. För att vinna inblick i förhållanden av mera speciell art skulle tydligen erfordras specialformulär för ett antal viktigare verksamhetsgrenar. Då man emellertid icke alltid på förhand torde kunna fastställa företagets huvudbransch, skulle vid materialets insamling på här ifrågasatt sätt svårigheter kunna uppstå för en riktig distribution av specialformulären. Det kunde även tänkas lämpligt att använda olika formulär för större och mindre företagare, men jämväl i detta fall möter svårigheter, då gränslinjen alltid måste bli i viss mån godtycklig och man på förhand ofta skulle sakna närmare kännedom om företagets storlek. Frågan om lämpligheten av ett eller flera frågeformulär synes emellertid tills vidare böra lämnas öppen, i det avgörandet torde böra grundas på de erfarenheter, som den ovan förordade provundersökningen kan väntas ge.

Ifråga om arten av de uppgifter, som skola införskaffas, innehåller 1928 års internationella konvention rörande ekonomisk statistik följande. Företagsräkningen skall utvisa bland annat:

1) Antalet sysselsatta personer med fördelning efter kön och om möjligt ålder liksom fördelningen på olika yrkeskategorier.

2) För industriella företag nominella styrkan av primärmotorer med fördelning om möjligt på ångmaskiner, förbrännings- och explosionsmotorer samt motorer för vattenkraft jämte nominalstyrkan av elektriska motorer med angivande av huruvida energien alstras av företaget självt eller erhålles utifrån. För varje motorslag bör skiljas på normalt använda motorer och sådana i reserv.

Utöver de i konventionen omnämnda uppgifterna erfordras vid räkningen upplysningar i ett flertal andra frågor i och för klargörandet av företagets art och verksamhet. Sålunda erfordras uppgifter rörande:

1) företagets namn, adress och innehavare med angivande, huruvida innehavaren är enskild person, aktiebolag, annat bolag, ekonomisk förening, stat eller kommun;

2) företagsledarens namn, då denna är annan person än innehavaren (t. ex. direktör i bolag);

3) företagarens (företagsledarens) huvudyrke och arten av förvärvsverksamhet vid sidan av huvudyrket (biyrke);

4) företagets art (industri, hantverk, handel, transportrörelse etc.) och specialitet samt de viktigaste slagen av dels framställda produkter, dels varor, varmed uteslutande drives handel;

5) ifråga om handelsrörelse dess karaktär av gross- eller detaljhandel eller bådadera eller ock kommissionshandel eller agentur;

6) företagets (arbetsställets) egenskap av ensamt företag, huvudföretag eller filialavdelning och för huvudföretags vidkommande förekommande

filialföretags namn, adress, art och personal samt ifråga om filialföretag namn och adress å det huvudföretag, varav företaget utgör filial;

7) då företaget omfattar flera tekniskt eller ifråga om verksamhetens art sinsemellan skilda avdelningar, varje sådan avdelnings verksamhetsart och personalantal.

Även beträffande vissa andra förhållanden, som det är av vikt att känna, synas uppgifter böra införskaffas, såsom t. ex. beträffande i företagens drift använda person- och lastautomobiler, omnibusar, traktorer och fartyg samt rörande företagets omsättningsbelopp och förbrukningen av elektrisk energi. Omsättningsbeloppens redovisning torde möta vissa betänkligheter från företagets sida, då det här gäller affärsförhållanden, som vanligen brukas hållas hemliga. Betänkligheterna ifråga synas emellertid kunna avlägsnas genom att betryggande garantier lämnas för att omsättningsbeloppen icke offentliggöras annat än som summor för större grupper av företag ävensom för primäruppgifternas absoluta hemlighållande.

Ifråga om yrkesspecificeringen av förvaltningspersonal och arbetare är det av stor betydelse, att denna sker på sådant sätt, att full jämförbarhet åstadkommes såväl med den yrkesstatistik, som läser komma att utarbetas i samband med 1930 års folkräkning som med socialstyrelsens fortlöpande lönestatistik.

En särskild svårighet föreligger beträffande yrkesutövare, som stå på gränsen mellan företagare och anställda, varpå de s. k. hemarbetarna utgöra det viktigaste exemplet. De tyska och schweiziska räkningarna medtaga ifrågavarande yrkesutövare, varvid dessa i den förra behandlas likformigt med övriga företagare, medan den senare å frågeformuläret avdelat ett särskilt avsnitt med förenklad frågeställning för hemarbetare. Den danska räkningen synes däremot ha förbigått hemarbetarna. Även ifråga om idkare av hemindustri föreligger liknande svårighet. Gränsen mellan hemarbetare och hemindustri torde dessutom vara synnerligen obestämd. Då den tilltänkta metoden för materialets insamling icke öppnar möjlighet att vinna fullständigare kännedom om ifrågavarande yrkeskategorier, synes det nödvändigt att i huvudsak lämna dem utanför räkningen.

V. *Materialets bearbetning och gruppering.*

Huvudindelningsgrunden vid materialets bearbetning och gruppering torde liksom vid dess införskaffande böra bli de lokalt avgränsade arbetsställena. Då emellertid särskilt inom industrien är vanligt, att verksamhet, som även förekommer isolerad, utövas kombinerad, t. ex. spinneri och väveri, järnproduktion och mekanisk verkstad, får övervägas, huruvida arbetsstället, såsom delvis sker i vår industristatistik, skall grupperas efter sin huvudtillverkning eller om särskilda kombinerade grupper även skola upptagas. Den tyska räkningen har tillämpat sistberörda system, då man ansett, att härigenom erhålles en riktigare bild av verkligheten än genom det andra systemet, vilket ju medför, att vissa anläggningar icke komma till synes i statistiken.

Utom nu berörda gruppering av materialet torde böra eftersträvas att genomföra en indelning dels efter ekonomiska enheter (firmor), dels efter tekniska enheter. Materialet för dessa indelningar skulle utgöras av uppgifterna i förra fallet rörande filialavdelningar respektive huvudföretag.

i senare fallet rörande det lokala företags fördelning på skilda avdelningar.

Vid nyssberörda två indelningar förde någon längre gående lokal specificering ej behöva företagas. Däremot synes en sådan erforderlig ifråga om arbetsställets redovisning. Utom gruppering av materialet efter företagets lokalisering måste sådan givetvis företagas från ett flertal andra synpunkter, såsom verksamhetens art, arbetsställets storlek med hänsyn till antalet sysselsatta personer, personalens olika kategorier, förekomsten av mekanisk drivkraft o. s. v. I vilken grad ifrågavarande grupperingar böra gå i detalj, torde få avgöras på ett längre framskridet stadium, då materialets art och omfattning kunna bättre överblickas.

Som grund för grupperingen av olika slags verksamhet erfordras ett fullständigt yrkesschema, upptagande alla slag av verksamhet inom räkningens ram med ingående specificering samt klarläggande av, till vilken huvudgrupp verksamheten skall hänföras vid en mera summarisk gruppering.

VI. Företagsräkningens kostnader.

Det erbjuder naturligen stora svårigheter att med större säkerhet beräkna kostnaderna för en företagsräkning, då ju tidigare direkta erfarenheter å området saknas. Såsom en hållpunkt för beräkningen må först anföras, att antalet företagare inom de av företagsräkningen berörda verksamhetsgrupperna, alltså bland annat jordbruket undantaget, med ledning av 1920 års folkräkning och med hänsyn tagen till att en del småföretagare i folkräkningen torde redovisats som arbetare synes kunna anslås till omkring 250,000 stycken. Vid räkningens genomförande blir första uppgiften att upprätta de namn- och adressförteckningar, som enligt vad ovan ifrågasatts skulle ligga till grund för materialinsamlingen. Källan skulle härvid utgöras av dels riksförsäkringsanstaltens arbetsgivareförteckningar, dels kompletterande, av anstaltens mantalsombud upprättade förteckningar över företagare utan främmande arbetskraft. För sistberörda förteckningar torde arvode till mantalsombuden böra utgå enligt ungefär samma normer som riksförsäkringsanstalten tillämpar vid arbetsgivareförteckningarnas utarbetande, d. v. s. 20 öre per företagare. Om man gissningsvis anslår det antal av räkningen berörda företagare, som ej använda främmande arbetshjälp, till 100,000, skulle kostnaden på denna punkt belöpa sig till 20,000 kronor. De behöfliga frågeformulären torde få tryckas i cirka 600,000 exemplar till en kostnad av omkring 10,000 kronor. Huruvida lokalutrymme för räkningen kan beredas i någon av staten redan disponerad byggnad synes ovisst. Skall förhyrning av lokal ske, torde en årlig kostnad av cirka 7,000 kronor få beräknas inklusive ljus och värme. Möbler, hyllor och dylikt måste även anskaffas, i den mån sådana ej kunna erhållas ur statens nuvarande förråd. För räkningen erfordras vidare viss uppsättning av maskinella hjälpmedel, såsom särskilt skriv- och räknemaskiner. Av förstnämnda slaget torde, då skrivarbetet blir betydande såväl vid företagsförteckningars upprättande som i samband med materialets bearbetning (påminnelser, anmärkningsskrivelser, tabeller, textredogörelser o. s. v.), få anskaffas åtminstone 4 stycken à 500 kronor per styck och av räknemaskiner dels några smärre sådana, kanske 3 stycken à 500 kronor per styck, för handkraft att användas vid speciella mera begränsade räknearbeten, dels 3 stycken

elektriskt drivna Burroughmaskiner à 6,500 kronor per styck för större summeringsarbeten och dylikt. Möjligen kan det dock visa sig praktiskt att i stället för Burroughmaskiner använda automatiska Holerithmaskiner, varav ett aggregat (1 tabulator med automatkontroll och 1 sorteringsmaskin med räkneverk) betingar i årlig hyra omkring 7,200 kronor (respektive 60 och 100 dollars per månad), och för stansningsapparaterna, varav kanske 5 stycken skulle erfordras, utgör priset cirka 550 kronor per styck. Av stanskort skulle minst 2 stycken för varje arbetsställe behövas, d. v. s. cirka 500,000 stycken, vilket med ett pris av 5 kronor 40 öre per 1,000 stycken gör en kostnad av 2,700 kronor. Vidare skulle kostnad uppstå för maskinernas frakt, tull och installation m. m. med cirka 2,200 kronor. Kostnaden för cirkulärtryck, kuvert, papper, arbetstabeller, skrivmaterialier, uppslagsböcker, telefoner, städning, elektrisk kraft för räknemaskinerna och andra expenser torde kunna anslås till 20,000 kronor för hela räkningen. För slutredogörelsens tryckning torde få beräknas en totalkostnad av någonting omkring 30,000 kronor.

Vad slutligen beträffar den erforderliga personalen, torde denna få beräknas till ungefär 14 personer, därav 1 ledare, 1 sekreterare, 1 heltidsamanuens, 10 kvinnliga biträden samt 1 vaktmästare. Ledaren synes böra avlönas med belopp motsvarande avlöning för extra byråchef samt sekreteraren med belopp motsvarande avlöning för extra förste aktuarie. Amanuensen torde böra åtnjuta avlöning motsvarande 16:e lönegraden i gällande lönereglemente. Den kvinnliga personalen bör innefatta 1 föreståndare med placering som extra kansliskrivare och 2 biträden för mera kvalificerade arbeten med placering som extra kanslibiträden. Återstående 7 kvinnliga biträden synas böra placeras i 2:dra lönegraden samt vaktmästaren i 4:e lönegraden. Större delen av berörda personal synes erforderlig redan ungefär ett halvt år före själva räkningstillfället för utförande av olika förberedande arbeten, såsom upprättande av adressförteckningar, genomgång av kalendrar och kataloger för att få förteckningarna så fullständiga som möjligt, förteckningarnas utsändande till mantalsombuden för justering, avfattning av frågeformulär, uppsättandet av olika erforderliga instruktioner och cirkulär m. m. För materialets införskaffande och bearbetning torde få anslås en tid av ungefär 2 år, vartill kommer viss tid för resultatens slutliga sammanställning samt redogörelsens avfattning och tryckning. Då under sistberörda tid liksom under förberedelsearbetena endast viss del av den beräknade personalen synes erforderlig, torde man såsom ett genomsnitt kunna anslå den sammanlagda anställningstiden för hela den beräknade personalen till 2½ år.

Utom ovan beräknade personalbehov erfordras arbetskraft för den provundersökning, som av förut anförda skäl synes böra föregå företagsräkningen. Då närmare plan för provundersökningen ännu ej utarbetats, kan någon säkrare beräkning av kostnaderna härför ej göras, men man synes dock på ett ungefär kunna uppskatta desamma till 10,000 kronor.

Enligt ovanstående beräkningar och uppskattningar skulle kostnaderna för företagsräkningen komma att uppgå till ungefär nedanstående belopp. Å personalens avlöning har beräknats dyrtidstillägg enligt för sista kvartalet 1929 gällande grunder.

1 ledare à 11,652 (10,020 + 1,632) under 2 ½ år	kronor	29,130
1 sekreterare à 8,436 (7,212 + 1,224) under 2 ½ år	»	21,090
1 amanuens à 4,800 (4,104 + 696) under 2 ½ år	»	12,000
1 kansliskrivare à 3,672 (3,144 + 528) under 2 ½ år	»	9,180

2 kanslibiträden à 2,940 (2,520 + 420) under 2 ½ år	kronor	14,700
7 skrivbiträden à 2,148 (1,836 + 312) under 2 ½ år	»	37,590
1 vaktmästare à 2,400 (2,052 + 348) under 2 ½ år	»	6,000
Arvode till mantalsombud	»	20,000
Frågeformulär 600,000 exemplar	»	10,000
Lokalhyra à 7,000 kronor per år under 2 ½ år	»	17,500
Inköp av 4 skriv- och 3 räknemaskiner	»	3,500
Burroughs- eller Holerithmaskiner med tillbehör	»	20,000
Papper, skrivmaterialier, cirkulärtryck, kuvert, arbetstabelle, telefon, städning och övriga expenser	»	20,000
Redogörelsens tryckning	»	30,000

Summa kronor 250,690

Till ovanstående belopp skulle komma den till 10,000 kronor anslagna kostnaden för en provundersökning jämte eventuell kostnad för möbelinköp o. d. Med hänsyn därjämte till beräkningens osäkerhet och eventuella oförutsedda utgifter synes därför en höjning av den beräknade totalkostnaden böra vidtagas till i runt tal 275,000 kronor. Det förutsattes, att möjligen uppkommande besparingar å vissa poster skola få disponeras för täckande av eventuella underskott å andra. Vidare förutsattes, att resekostnader i samband med räkningen kunna bestridas av det å 10:de huvudtiteln anvisade anslaget för rese- och traktamentspenningar (X F.2).

För bestridande av ovan beräknade kostnader skulle medel i viss utsträckning, därest företagsräkningen kommer till stånd enligt här framlagda plan, behöva anvisas redan för budgetåret 1930/1931. Ifrågavarande behov avser för det första den förordade provundersökningen, för vilken kostnaden uppskattats till 10,000 kronor, vidare upprättandet av förteckningar över företagare utan främmande arbetskraft i samband med 1930 års mantalsskrivning, vilket skulle kosta uppskattningsvis 20,000 kronor, oberäknat blanketter, cirkulär o. d., samt slutligen kostnad för personal, lokaler, viss maskinell uppsättning, möbler o. d. (eventuellt), skrivmaterialier m. m. ungefär under tiden mars—juni 1931, då de förberedande arbetena för räkningen skulle pågå. Om sistberörda kostnader anslås till omkring 30,000 kronor samt för blankettryck o. d. upptages en kostnad av 5,000 kronor, skulle hela det för nästa budgetår erforderliga beloppet uppgå till 65,000 kronor.

Företagsräkningens genomförande medför även behov av författningsföreskrifter rörande olika förhållanden i samband med räkningen. Till denna fråga torde emellertid kollegium få återkomma, därest beslut fattas, att räkningen skall utföras.

I avgörandet av detta ärende hava jämte undertecknade kommerseråden Sohlman, Sidenvall och Landberg samt t. f. kommerserådet Lindby deltagit.

Underdånigst:

K. A. Fryxell.

M. Jansson.

C. E. Landberg.